

Степан Салій, кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри методики музичного виховання
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

НАРОДНІ ДУМИ В ДОСЛІДЖЕННІ ФІЛАРЕТА КОЛЕССИ

У даній статті розкривається форма і зміст українських народних дум у дослідженні академіка Філарета Колесси, проведений їх порівняльний аналіз, визначаються принципи, на яких ґрунтуються основні науково-фольклористичні праці композитора.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато віків музичний фольклор привертав і привертає до себе велику увагу вчених-дослідників та його виконавців.

У кінці XIX ст. наукові дослідження свідчили про те, що народна творчість проходить шлях еволюції від простих до більш складних форм, що у різних народів приблизно на однаковому рівні їх суспільного розвитку можуть з'являться музичні твори, які подібні своїми сюжетами і образами. Маємо зазначити, що порівняльні дослідження в галузі музичного фольклору та етнографії, до яких так прагнули українські вчені-дослідники, далеко не завжди були плідними через те, що подібні явища дуже часто розглядалися у відриві від соціально-економічних умов їх розвитку.

Наприкінці XIX і на початку XX ст. з'являються тенденції розглядати український музичний фольклор крізь призму соціологічних та природознавчих досягнень. У той час в українській музичній фольклористиці виходить праця Петра Сокальського "Руська народна музика, великоруська і малоруська". (Харків, 1888, перевидана українською мовою, Київ, 1959). У цій ґрунтовній роботі П. Сокальський доводить можливість незалежного існування закономірностей в інтонаційно-ладовій і ритмічній будові музики різних народів, які перебувають на однаковому рівні культурного розвитку [3, 37].

У той час значно пожвавились порівняльні дослідження на ниві слов'янської фольклористики. Це стало можливим завдяки нагромадженню великої кількості зразків музичного фольклору в зібраннях Ф. Бартоша, О. Кольберга, Л. Куби, Ф. Кугача, Л. Яначека, М. Лисенка та інших фольклористів. Цьому сприяло також застосування фонографа, який значно полегшив записування народної музики і створив умови для об'єктивного і ґрунтовного аналізу мелодії та її ритмічної сторони. В процесі таких досліджень українська народна пісня посіла значне місце в

дослідницьких роботах польських, чеських та російських фольклористів-дослідників. А це в свою чергу розширило коло фольклорних інтересів українських композиторів-фольклористів. Вивчення слов'янських музично-фольклорних взаємин, яке розпочали ще Петро Сокальський і Микола Лисенко, широко розвинув у своїх роботах Філарет Колесса.

Великий інтерес до пізнання соціально-історичної природи фольклору, патріотичне ставлення до традицій народної культури України знайшли свій вияв у фольклористичній діяльності послідовників Івана Франка, а саме: В. Гнатюка, С. Людкевича, І. Колесси, О. Роздольського, а також Ф. Колесси, який широко розвинув Франкові народні принципи, застосувавши їх на ниві музичної фольклористики.

Виклад основного матеріалу. Важливим етапом у творчій діяльності Ф. Колесси був етап, пов'язаний з вивченням українського народного епосу.

Ще на початку 900-х років Ф. Колесса приділив багато уваги вивченню саме народної пісні. У 1903 році були опубліковані його перші записи музичного фольклору як музична ілюстрація до книги В. Шухевича "Гуцульщина". Надзвичайну цінність мали подані туг записи танцювальних мелодій Гуцульщини і для скрипки, і для сопілки, в яких Філарет Михайлович докладно відтворив складну ритміку та інтонаційно-ладову побудову української народної інструментальної музики.

Однією з перших великих робіт Філарета Колесси, яку можна вважати підсумком початкового етапу його досліджень в галузі словесного та музичного фольклору була "Ритміка українських народних пісень" (Київ, 1970), навколо питання ритміки в українській народній та літературній поезії, зв'язків ритміки вірша і мелодії точилося у той час немало дискусій. Однак Ф. Колесса в цій праці виступає на захист концепції про "самобутній розвиток ритміки вірша та мелодії

в українській народній пісенності” [1, 47], дає глибокий аналіз словесної та музичної ритміки української народної пісні, розглядає її у зв'язках з ритмікою пісень інших слов'янських народів, а також з ритмікою літературної поезії. На основі вивчення різних історичних верств української пісенності Колесса першим на Україні систематизував ритмічні форми, властиві українській народній пісні, підготувавши тим самим ґрунт для класифікації словесно-музичного фольклору та подальшого дослідження його стилю.

З виходом у світ праці “Ритміка українських народних пісень” фольклористична діяльність Ф. Колесси набуває широкого розмаху. Проявляючи постійне зацікавлення до найдавніших верств українського фольклору, Філарет Колесса приділяє чималу увагу збереженню для прийдешніх поколінь тих жанрів, які відбивають найстаріші традиції фольклорного процесу. Цікавою в цьому аспекті є книга “Мелодії гаївок”, у якій зібрано більше 150 старовинних пісень-веснянок.

Історія створення праць, пов'язаних з вивченням українського народного епосу, зокрема праці “Мелодії українських народних дум” (Київ, 1969), нерозривно пов'язана з ім'ям великої української письменниці Лесі Українки. Широко дбаючи про збереження для майбутніх поколінь багатих рецитацій українських народних дум, поетеса виділила вченому-дослідникові із своїх невеликих заощаджень кошти на організацію запису дум на фонограф.

Понад п'ять років вчений працював над підготовкою фундаментальної праці “Мелодії українських народних дум”. Із виходом в світ у 1910 році її першої частини Леся Українка писала Філарету Колесси: “Надзвичайно втішно було мені бачити цю велику працю викінченою і доведеною до ладу Вашим високоосвідченим старанням. Тепер уже справді можна сказати: “Наша пісня, наша дума не вмере, не загине”. Честь Вам і дяка за Ваші труди” [2, 55].

У вивченні українського епосу поява цієї праці Ф. Колесси була справді епохальним явищем. Вона мала особливе значення для дослідження музики народних дум. Необхідно відзначити, що до відомих раніше трьох музичних записів дум, які зробив Микола Лисенко від відомих кобзарів О. Вересая та Й. Братиці, Ф. Колесса додав 65 нових записів з інструментальним супроводом від тридцяти кобзарів та лірників із Полтавщини та Харківщини.

Музичні записи народних дум високо оцінили Б. Барток, К. Квітка та М. Лисенко. Зроблені дуже

докладно, з глибоким відчуттям стилю дум аж до найдрібніших нюансів, ці записи значно збагатили уяву про український народний епос, були неocenним надбанням для фольклористів. У них вчений-дослідник тонко передав складні інтонаційно-ладові, ритмічні особливості дум і, з таким же знанням справи, – особливості їх поетичного тексту.

У цій роботі Ф. Колесса обрав принцип систематизації матеріалу за співцями-виконавцями. Такий принцип широко застосовувався в той час у вітчизняній фольклористиці.

Вчений-дослідник багато нового вніс у науку своїми численними теоретичними працями про думи. Широко розвинувши в них спостереження М. Лисенка про музично-стильові особливості дум, він вперше приділив велику увагу взаємозв'язкам між словом і музикою в українських думках, спостереженню принципів їх формотворення. Філарет Михайлович відкинув уявлення про думи як про похідний жанр від пісні і вперше на широкому музичному матеріалі визначив оригінальні та самобутні музично-стильові ознаки дум, їх речетативний склад, імпровізаційний характер, суто індивідуальну манеру виконання, які відрізняють народну думу від пісні.

Колесса довів, що в народній думі музичний матеріал цілком підпорядкований поетичному тексту, його синтаксичному складу, розставленим акцентам у словах, тобто служить засобом емоційного підсилення змісту думи.

Незважаючи на імпровізаційний склад, дума має свої специфічні закономірності побудови, вироблені століттями в народній традиції, що дозволяє говорити про високу артистичну викінченість цього жанру.

У роботі “Мелодії українських народних дум”, як і в попередніх, Ф. Колесса прагнув до наукових критеріїв в оцінці музичного стилю фольклору, до того, щоб твердження спиралося не на суб'єктивне відчуття, а на конкретні приклади. Проведена вченим систематизація кобзарських рецитацій за фразами, закінченнями, обсягом мелодії дозволила дослідникові збільшити відомості про інтонаційно-ладові особливості дум, показати різноманітні модифікації типових мелодичних мотивів у їх співвідношенні з літературним текстом, в'яснити співвідношення між традиційним та індивідуальним успіві кожного виконавця. Крім того, окремі риси подібності в епосі слов'янських народів вчений розглядав як наслідок їх генетичної спорідненості, подібності історичних умов розвитку цих народів.

